

Claude Lévi-Strauss

Strukturální antropologie — dvě

(Anthropologie structurale deux, 1973)

Výběr reprezentativních studií, polemik a projevů představitelů francouzského etnologického strukturalismu.

Kniha je rozdělena do čtyř oddílů. I. oddíl Výhledy tvoří pět studií, které zařazují francouzský etnologický strukturalismus do kontextu dějin vědeckého myšlení. 1. kap. Oblast antropologie (13–39) je autorovou inaugurační přednáškou při převzetí katedry sociální antropologie na Collège de France (1960). Z objasnění, za co vše vděčí myslitelům jako Émilu Durkheimovi, Maussovi, Alfredu Reginaldovi Radcliffe-Brownovi, Franzi Boasovi, Karlu Marxovi, Ferdinandu de Saussurovi a jiným, vyvstává postupně i autorovo vlastní hledisko. V souvislosti se sémiotickou povahou předmětu etnologie Lévi-Strauss konstatuje, že lidé komunikují prostřednictvím symbolů a znaků; „pro antropologii, jež je rozmluvou člověka s člověkem, je všechno symbolem a znakem, fungujícím jako prostředník mezi dvěma subjekty“ (20); sociální antropologie je jedinou vědou, která z nejněmňější subjektivity činí prostředek objektivního důkazu (24). Vědomí o rozličnosti lidských společenství podle autora nutně vede k použití metody transformací. V této souvislosti Lévi-Strauss upozorňuje na spřízněnost pojmů transformace a struktura. „Strukturované“ je podle autora takové uspořádání, jaké splňuje dvě podmínky: je to „systém ovládaný vnitřní soudržností; a tato soudržnost, již se nelze dobrat při pozorování izolovaného systému, se projeví při zkoumání transformací, díky nimž najdeme podobné vlastnosti u systémů zdánlivě odlišných“ (27). Jde vlastně o to, že znakovému systému je vlastní transformovatelnost, jinak řečeno „přeložitelnost“ do jazyka jiného systému pomocí substitucí, které mohou být kvalitativně odlišné. Zkoumání vede k problému „invariance“, k problému neproměnného (32), který je moderní podobou stále se vracející otázky po univerzálnosti lidské přirozenosti. Následující 2. kap. o Rousseauovi (40–48) je holdem osvícenskému filozofovi, v němž je spatřován zakladatel

etnologie, „vědy o člověku“, neboť nahradil Descartovu metodu, spočívající v pochopení já z univerza, metodou, která se snaží o pochopení já na základě jeho místa v přírodě a se zřetelem k lidské rozmanitosti.

3. kap. (49–52) je věnována klasikovi francouzské sociologie a etnologie É. Durkheimovi. 4. kap. (53–62) pojednává o činnosti Bureau of American Ethnology a v závěru obsahuje několik důležitých poznámek o strukturální antropologii. Ta se, jako každá činnost, kterou lze kvalifikovat jako vědeckou, snaží, jak podotýká autor, objevit invariantní, neproměnné vlastnosti za viditelnou a pozorování přístupnou jedinečností a rozličností. Zjevná mnohost systémů může být svedena na malý počet základních pravidel, která jsou nadána významem. 5. kap. (63–69) se týká srovnávacího studia náboženství etnik na předliterární úrovni. Je nejen přehledem výuky uvedeného oboru na École pratique des hautes études, nýbrž i příspěvkem ke strukturálnímu studiu mýtů: 1) mýtus nemá být nikdy vykládán na jediné úrovni; neexistuje privilegovaný výklad, neboť každý mýtus naznačuje více explikačních úrovní; 2) mýtus má být vždy vykládán nikoli izolovaně, nýbrž ve vztahu k ostatním, které, vzaty jako soubor, tvoří „transformační grupu“; 3) ani „grupa mýtů“ nemá být vykládána izolovaně, nýbrž s ohledem na a) jiné skupiny mýtů, b) na vztah k etnografii společenství, z něhož mýty pocházejí (67). V souvislosti se svým přístupem odmítá Lévi-Strauss pojem „nelogičnosti“ mýtů. Podle autora ukazují rozbory mýtů i totemismu prostě na jinou logiku: logiku konkrétního. Závěr kap. je věnován vztahu mýtu a rituálu.

II. oddíl Sociální organizace (71–108) je výrazně etnologický. Sestává ze dvou příspěvků, které jsou odpověďmi na kritiku. 6. kap. Smysl a použití pojmu model (73–82) je polemikou s Davidem Maybury-Lewisem o problematice existence tzv. duálních společenství. Lévi-Strauss totiž zdůrazňuje, že struktura není uspořádáním kulturních jevů, ale skrytým, pod povrchem jevů působícím (hloubkovým, nevědomým) principem, který toto uspořádání vytváří. V této souvislosti napadá empirismus, který podle jeho názoru vysvětluje jen málo a vede k partikularismu bez konce, k neustálému drobení oblasti poznání. Dovolává se přitom transformace: jejím prostřednictvím lze vyložit odlišné empirické systémy jako variace jednoho strukturálního principu. Stejnou argumentaci — totiž že strukturu nelze hledat na povrchu — lze najít i v následující polemice o „atomu přibuzenství“ (7. kap., 83–108).

III. oddíl Mytologie a rituál (109–241) pojednává téměř výlučně o mýtu. Úvodní 8. kap. Struktura a forma (111–137) je zamyšlením nad → *Morfologii pohádky* (1928, č. 1970) → Vladimira

Jakovleviče Proppa a je uzavřena replikou na Proppovu nesouhlasnou reakci k předchozímu vydání tohoto textu. 9. kap. Asdwalův příběh (138–180) přináší strukturální analýzu mýtu indiánů Tsimshianů. Lévi-Strauss si zde vytkl úkol vyčlenit a srovnat různé úrovně mýtu: zeměpisnou, hospodářskou, společenskou, kosmologickou, přičemž každá z těchto úrovní a symbolismus jí vlastní se jeví jako transformace společné skryté logické struktury. Rozbor úrovní mýtu vede autora k rozlišení obecných schémat a sekvencí, jež jsou zjevným obsahem mýtu, představují události v časovém sledu a jsou funkcemi schémat. Pomocí pojmu schéma pak lze dospět ke „globální integraci“ ve vícečlenných binárních opozicích (zde např.: „žena, osa východ—západ, hlad, pohyb“ vs. „muž, osa nahoře—dole, nasycení, nehybnost“, 154).

10. kap. (181–192) je věnována rozboru čtyř mýtů Winnebagů. Lévi-Strauss se materiálově opírá o práce Paula Radina, nezkoumá však ani tak strukturu čtyř jednotlivých mýtů, spíše se snaží o zachycení struktury mezi těmito mýty, jsa přesvědčen o jejich „hluboké jednotě“. Všechny čtyři mýty podle něj náleží ke stejné „transformační grupě“, jsou uspořádány do dichotomického systému o několika úrovních, uvnitř kterých převažují vztahy korelace (vzájemnosti) a opozice (protikladnosti). 11. kap. Pohlaví nebeských těles (193–201), vycházející materiálově především z jihoamerické nativní mytologie, zkoumá, jak postupují jazyk a mýtus při označování protikladu Měsíce a Slunce. Tento protiklad Lévi-Strauss vidí v kategoriích vzdálenosti, pohlaví (gramatického rodu) či v kategoriích jiných objektů (materiálních, živočišných, lidských) či příbuzenských vztahů. I v daném případě — stejně jako v případech jiných jsoucén, jimiž mytické myšlení manipuluje — platí, že mýtus nehledá smysl pro ně, nýbrž má smysl skrze ně. 12. kap. Houby v kultuře (202–214) je recenzí práce R. Gordona Wassona o somě, božském nápoji ze staroindické mytologie. 13. kap. (215–230) o vztazích symetrie mezi mýty a rituály u sousedních etnických skupin je příspěvkem ke studiu severoamerické nativní mytologie (Hidatsové a Mandanové). Ve 14. kap. Jak umírají mýty (231–241) se mj. konstatuje, že mýtus umírá, když mění funkci a stává se romaneskním vyprávěním nebo pouhým historickým dokladem.

IV. oddíl Humanismus a humanitní vědy je značně rozmanitý. Obsahuje pasáže o místu etnologie v humanitních dějinách, poznámky o moderním umění a ekonomickém vývoji. 15. kap. (245–259) přináší odpovědi na nejrůznější otázky. V dané souvislosti je zvláště důležitý text Strukturální metoda a literární kritika (247–249), v němž Lévi-Strauss tvrdí, že strukturální metoda, ať použita v kterékoli oblasti poznání, spočívá v odkryvání invariantních forem v rozličných obsazích, naproti tomu onen

strukturalismus, jehož se podle něho nevhodně dovolávají někteří literární vědci, tkví zcela opačně v hledání stále se vracejících obsahů za rozličnými formami, což je přístup zakládající se na nedorozumění. Spíše teoretický charakter má 16. kap. Vědecká kritéria ve společenských a humanitních vědách (260–280). Na pozadí protikladu mezi empirickým pozorováním a konstrukcemi modelů, dále členěných na statistické (mnohost, komplexnost) a mechanické (menší množství, jednoduchost), jsou vytyčeny rozdíly mezi historií, sociologií, etnografií na straně jedné, a etnologií na straně druhé. Základní autorovou tezí je odmítnutí klasické dichotomie přírodních a kulturních (tj. humanitních) věd; obě tyto kategorie je nutno podřizovat témuž kritériu vědeckosti, které předkládají vědy exaktní a přírodní. Speciálnější zaměření vyznačuje 17. kap. (281–289), věnovaná kulturním přeryvům a ekonomickému a sociálnímu vývoji, zatímco poslední, 18. kap. Rasa a historie (290–324) obsahuje autorův proslulý protirasis-tický pamflet. Jeho jádrem je však zamyšlení nad evolucí: vývoj není podmíněn směřováním k stejnorodosti, spíše naopak je dán rozmanitostí, ať v rámci jediné kultury, či interkulturně. K zaostalosti vede podle Lévi-Strausse izolace a uniformita.

V době, kdy toto dílo — které je podobně jako *Strukturální antropologie* (1958, č. 2006) reprezentativním výběrem prací vzniklých v rozmezí více než dvaceti let — vyšlo, byl již Lévi-Strauss světově proslulou vědeckou osobností, jejíž vliv dávno přesáhl rámec národní i oborový. Jím vypracovaná a aplikovaná metodologie (studium příbuzenství, klasifikací a mýtů)¹, vděčící za mnohé Pražské škole lingvistické, především její fonologii, patří k vyhraněným koncepcím strukturalismu v humanitních vědách. A to díky šíři materiálu, o který se opírá, rozmanitosti témat, svému „transkulturalismu“, spočívajícímu v zájmu o velké množství i značně vzdálených společenství, ale konečně i samé specifice strukturálního rozboru. Ta tkví v tom, že pro Lévi-Strausse nabývá zkoumaná skupina jevů svébytné platnosti, přičemž vzájemné vztahy jevů uvnitř skupiny jsou definovány zevnitř, imanentně: cílem je najít logiku vnitřního uspořádání prvků. Pro tento typ analýzy jsou prvky souboru znaky, soubor sám je systémem znaků: strukturální analýza je pak současně sémiotickou metodou. Závažnost prací Lévi-Strausse je dána především tím, že svůj přístup aplikoval na výzkum materiálu kultur mimoevropských etnik na předliterární úrovni, což mu umožnilo vymezit svérázný typ sémiotického chování v lidských dějinách, příznačný pro nepojmové či mytické myšlení. Jádrem jeho přístupu je zkoumání izomorfních vztahů mezi mýty; stejnotvarost, izomorfnost je totiž ústředním případem jejich vazeb. Izomorfní vztahy lze srovnávat se symbolickými, jež

¹ *La Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara*, Paris 1948; *Les Structures élémentaires de la parenté*, Paris 1949; *Smutné tropy*, Praha 1966 [1962]; *Totémismus dnes*, Praha 2001 [1962]; *La Potière jalouse*, Paris 1985, aj.

mají referenční povahu, avšak na rozdíl od nich zůstávají vždy na stejné rovině abstrakce. Lze připustit, že izomorfismus odhaluje méně než „symbolismus“; přinejmenším vypovídá méně o mýtech samotných, jeho pomocí však lze po stránce formální spojit stovky mýtů, a tak smysluplně uchopit daný soubor jako vnitřně uspořádanou celistvost. Zvláště Lévi-Straussova *Mythologica* (1–4, 1964–1971, č. 2006–2009) se v tomto ohledu jeví obhajobou izomorfismu jakožto výkladového nástroje (známého především z algebry,² ale i z moderní jazykovědy i uměnovědy), který lze pokládat za zvláštní případ analytického postupu relacionálního. Základní výsledek tohoto postupu, platný pro celou oblast vědy, ukazuje na možnost vytvářet hypotézy s prognostickým dosahem. Lévi-Straussovou strategií je v podstatě dojít od jediného mýtu k mytologii. Tato strategie je však poznamenána závažným omezením, jehož zdrojem je zjevně příliš vyhraněná sémiotická epistemologie, ztrácející při rozboru ze zřetele vnější, historické určení svého předmětu a neumisťující jej, ontologicky vzato, do rámce daného sociálního celku. Lévi-Strauss ostatně výslovně tvrdí, že postavení mýtu v rámci celistvého souboru mýtů jiných determinuje jeho obsah často více nežli etnografická realita, z níž vzešel.³ Tento postup, současně empirický a logický, míří k odhalení vzájemných transformací mýtů, tj. vzájemných vztahů jejich architektiky, „armatury“ (soubor invariantních vlastností), sdělení (obsah mýtu) a kódu (systém funkcí, vztahující se k invariantním vlastnostem). Právě transformacionismus je pravděpodobně základním odlišujícím rysem lévi-straussovské metodologie — často diskutovaným,⁴ nicméně ve francouzském strukturalismu, zvláště v okruhu skupiny Tel Quel (→ Julia Kristevová, → Tzvetan Todorov ad.) přejímaným a vlivným.

Lévi-Straussovy rozboru mýtů vycházejí z předpokladu, že s mytickými motivy lze zacházet jako se systémem znaků. Mytické vyprávění je v podstatě logickým operátorem, logickým prostředkem mytického myšlení; jako takové má svou příznačnou strukturu. Vychází se z názoru, že každá kultura disponuje pravděpodobně jistým obecným kódem. Formování mýtů je přitom řízeno pravidly vytvořenými na úrovni nevědomého a prvky etnografického kontextu jsou do mýtu zapuštěny organicky. Mytický výklad světa se v nativní mytologii vztahuje k řešení čtyř problémů: vznik člověka, vznik přírody, dosah přírodních činitelů v lidském životě, úloha kultury jako prostředkujícího článku mezi člověkem a přírodou. Dostáváme se tu k tomu, co v jednom interview Lévi-Strauss charakterizoval jako „základní etnologický problém“: k přechodu od přírody ke kultuře. Protiklad přírody a kultury, tato základní „binární opozice“, je přitom Lévi-Straussovi spíše odrazem antinomie lidského ducha,⁵ a právě ve snaze

2 A. I. Malcev, *Algebraic Systems*, Berlin et al. 1973, s. 109.

3 C. Lévi-Strauss, *Le Cru et le cuit*, Paris 1964, s. 59 (č. 2006).

4 D. H. Salman, *La Pensée mythique, Revue des sciences philosophiques et théologiques* 1965, č. 4, s. 695–698; D. Sperber, *Le Structuralisme en anthropologie*, Paris 1973.

5 M. Grygar, *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, Praha 1969, s. 47–60.

„pochopit, jak lidský duch funguje“, spatřuje autor základní poslání celého svého díla.

Inspirativní působení Lévi-Straussova strukturalismu se promítá i v literární teorii (francouzská strukturální naratologie, zvl. pak práce → Algirdase Juliena Greimase), folkloristice a sémiotice kultury (např. u → Jejeazara Mojsejeviče Meletinského). Na druhé straně je však třeba mít na paměti, že paralelně s tím, jak se tento vliv prosazuje, vzrůstá také odmítavá reakce, a tak lze říci, že Lévi-Straussův strukturalismus je od počátku 60. let předmětem prudkých sporů jak v rovině teoretické, tak i aplikativní. Vedle marxistů jsou to především v terénu působící etnologové, kteří vznášejí patrně nejzávažnější námítky, ať již věcné, týkající se textové kritiky, či obecné a důsaznější, vytýkající Lévi-Straussovi etnocentrismus, likvidaci humanismu, diskreditaci historie, reifikaci sociálních jevů, staticnost, restauraci antropologie jako filozofické a intelektuální disciplíny, která obchází studium kultury v její specifčnosti a dochází k abstraktním a metalingvistickým schémátům, jež oblast „fakt“ spíše rozšiřují, než vysvětlují.

Literatura mapující diskusi o jeho díle je nesmírně rozsáhlá; vzhledem ke kontextu, v němž Lévi-Straussovu práci pojednáváme, můžeme předložit zhruba toto základní hodnocení: 1) metodologie strukturalismu v té verzi, jak ji představuje dílo Lévi-Straussovo, má dosti daleko k tomu, aby nabídla vnitřně ústrojný systém (autor sám ostatně nikde svou metodologii systematicky nevyložil) — o tom ostatně výmluvně svědčí i rozličnost názorů ve strukturalistických reakcích na jeho práce; 2) jako celek se Lévi-Straussův strukturalismus, rozvíjený z původního pojetí struktury ve fonologii, jeví poněkud anachronický; představuje v čistě obecné rovině především jakýsi etnologický korelát novopozitivistického chápání vědy ve smyslu „standardního modelu“ vědeckého poznání.⁶ Na druhé straně: byť se na přelomu milénia může zdát, že strukturalismus se vytratil, neplatí to ovšem pro některé jeho prvky, a tím méně pro jeho inspirativnost: Lévi-Straussova „kanonická formule mýtu“ nachází pokračování jak v oblasti „literární technologie“ Louise Armanda,⁷ tak i ve speciálních aplikacích, ať už jde nejnověji o teorii chaosu,⁸ nebo Thomovu teorii katastrof⁹. V českém prostředí lze v posledním desetiletí pozorovat v četných překladech zvýšený zájem o Lévi-Straussovo učení.

Vydání

Anthropologie structurale deux, Paris 1973, 1976, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997, 2003, 2004, 2006, 2009. *Strukturele Anthropologie 2*, Frankfurt/M. 1975, 1992, 1999, 2009. *Antropologia*

⁶ H. G. Nutini, Lévi-Strauss' Conception of Science, in: *Échanges et Communications. Mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss*, The Hague 1970, s. 542–570.

⁷ L. Armand, *Literate Technologies. Language, Cognition, Technicity*, Prague 2006.

⁸ J. Morava, From Lévi-Strauss to Chaos and Complexity, in: *On the Order of Chaos. Social Anthropology and the Science of Chaos*, New York 2005, s. 47–63.

⁹ J. Petitot, Approche morphodynamique à la formule canonique, *L'Homme* 1968, s. 24–50.

estructural dos, Buenos Aires 1976; Barcelona 2000. *Structural Anthropology 2*, New York 1976; London 1977, 1978, 1994; Chicago 1983; Harmondsworth 1987. *Antropologia strutturale due*, Milan 1978, 1990. *Strukturalna antropologija 2*, Zagreb 1988. *Antropologia estrukturala 2*, Bilbao 1996 (baskicky). *Štrukturalna antropológia 2*, Bratislava 2000. *Strukturális antropológia 2*, Budapest 2001. **Strukturální antropologie — dvě**, Praha 2007 (z tohoto vyd. citováno). *Antropologia estruktural 2*, São Paulo 2008.

Literatura

P. S. Cohen, Theories of Myth, *Man* 1969, s. 337–353. G. Kuttukdjian, A propos de l'Étude formelle du mythe, *L'Homme* 1970, č. 3, s. 84–105. O. Caldiron, *Claude Lévi-Strauss. I fondamenti teoretici dell'antropologia strutturale*, Firenze 1975. M. Singer, Signs of the Self. An Exploration in Semiotic Anthropology, *American Anthropologist* 1980, s. 485–507. I. Holzbachová, *Člověk a dějiny*, Brno 1981. P. Horák, *Struktura a dějiny*, Praha 1982. S. A. Tokarev (ed.), *Mify narodov mira 2*, Moskva 1982. M. Hénaff, *Claude Lévi-Strauss et l'anthropologie structurale*, Paris 2000. B. Wiseman – J. Groves, *Introducing Lévi-Strauss and Structural Anthropology*, Cambridge 2000 (č. 2009). M. Kanovský, *Štruktúra mýtov. Štrukturalna antropológia C. Lévi-Straussa*, Praha 2001. B. Wiseman, *Lévi-Strauss. Anthropology and Aesthetics*, Cambridge et al. 2007.

Claude Lévi-Strauss (1908–2009)

Francouzský antropolog a etnolog, zakladatel strukturální etnologie, autor řady statí týkajících se obecné metodologie strukturální analýzy i analýzy literárního díla (jeho přístup podstatně ovlivnil → Roman Jakobson, s nímž se setkal za svého působení v New Yorku na počátku 40. let). Svým studiem raných „předcivilizačních kultur“, opřeným o bohatý materiál, rozbíjel iluze o „primitivní mentalitě“ tzv. „divochů“. Jeho metodologie odkrývání obecné logické kostry za jednotlivým a zvláštním se stala inspirativní i pro literární vědu, jeho práce však podstatným způsobem zasáhly i do myšlení estetického, sociologického a filozofického. Od r. 1959 působil jako profesor na Collège de France (1959–1982 řídil katedru sociální antropologie), člen Francouzské akademie, jedna z vůdčích osobností sociálních věd druhé poloviny 20. století. Další díla: *Les Structures élémentaires de la parenté* (1949), *Tristes Tropiques* (1955), *Anthropologie structurale* (1958), *Le Totémisme aujourd'hui* (1962), *Mythologiques 1–4* (1964–1971),

Race et culture (1971), *La Voie des masques* (1975, přeprac. 1979), *Le Regard éloigné* (1983), *Paroles données* (1984), *La Potière jalouse* (1985), *Histoire de Lynx* (1991), *Regarder, écouter, lire* (1993), *Saudades do Brasil* (1994), posmrtně *L'Anthropologie face aux problèmes du monde moderne* (2011).

České překlady

Smutné tropy (1966, 2011), *Myšlení přírodních národů* (1966, 1971, 1996), *Příběh Rysa* (1995), *Cesta masek* (1996), *Rasa a dějiny* (1999), *Totemismus dnes* (2001), *Strukturální antropologie 1–2* (2006–2007), *Mythologica 1. Syrové a vařené* (2006), *Mythologica 2. Od medu k popelu* (2006), *Mythologica 3. Původ stolničení* (2007), *Mythologica 4. Nahý člověk* (2009), *Antropologie a problémy moderního světa* (2012). Stati: Chvála antropologie, in: M. Merleau-Ponty – C. Lévi-Strauss – R. Barthes, *Chvála moudrosti* (1994), s. 54–80. Slovensky též: *Mýtus a význam* (1993).

/fv/